

تحریم‌های آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران از منظر حقوق بین‌الملل

بهار اخوان^۱

محمود شفیعی^۲

چکیده

تحریم‌های گوناگونی در طی دوره‌های مختلف بر کشور ایران تحمیل شده است. ایالات متحده از سال ۱۹۸۰م. و شورای امنیت سازمان ملل متحد و اتحادیه اروپا از ۲۰۰۹م. ایران را تحت تحریم قرار داده‌اند. همچنین دولت‌هایی به صورت یکجانبه بنا بر اقتضای عضویت در سازمان ملل طبق ماده ۲۵ منشور و جهت تأمین منافع ملی خود که آن را در تبعیت از نظام بین‌الملل دیدند، تحریم‌ها و محدودیت‌هایی را بر ایران اعمال کردند. تحریم‌های اعمال شده بر کشور به دلیل اثرات مستقیم و غیرمستقیم بر شهروندان ایرانی، مغایر با اصول و ارزش‌های عام و جهان‌شمول حقوق بشر است؛ چراکه برخی از اهداف غیرمشروع همچون بی‌ثبات کردن یک نظام سیاسی برای کسب منافع نامشروع، تهدید به زور یا حتی سرنگونی و براندازی یک دولت قانونی از اهداف اعلام نشده برخی تحریم‌ها بوده است. لذا با عنایت به این

۱. دانشجوی دکتری روابط بین‌الملل

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق عمومی، دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری تهران sh.913@sh.com@gmail

فرضیه که اعمال چنین تحریم‌هایی غیرمشروع و غیرقانونی دانسته می‌شود؛ آن هم توسط مراجعی که صلاحیت چنین کارهایی را ندارند، نگارنده را بر آن داشت تا با بررسی تحریم‌های یکجانبه از منظر حقوق بین‌الملل به این سؤال پاسخ دهد که آیا چنین تحریم‌هایی دارای وجهه حقوقی هستند یا خیر؟ در نتیجه سعی شده است تا به نقد و بررسی تحریم‌های یکجانبه ایالات متحده آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران پرداخته شود.

واژگان کلیدی: تحریم‌های یکجانبه، جمهوری اسلامی ایران، ایالات متحده آمریکا، سازمان ملل متحد

مقدمه

جهان امروز متأثر از اوضاع اقتصادی، جغرافیایی، سیاسی و اجتماعی می باشد و پیکره آن به گونه ای شکل گرفته است که ادامه حیات اقتصادی، سیاسی و اجتماعی یک کشور را بدون رابطه با کشورهای دیگر تقریباً غیرممکن می کند. تحریم های بین المللی اغلب به عنوان ابزار سیاست خارجی به منظور دستیابی به اهداف سیاسی صورت می گیرد^۱ و دولت های بزرگ به آن متوسل می شوند. به طور مثال ایالات متحده، به دلایل مختلفی چون مبارزه با تروریسم، جلوگیری از گسترش سلاح های کشتار جمعی، حمایت از محیط زیست، مبارزه با مواد مخدر، حمایت از حقوق بشر و... کشورهای را تحت تحریم های یکجانبه خود قرار داده است. با گسترش تحریم های سازمان ملل متحد از نظر تعداد، کیفیت و دلایل آنها از یک سو و احتمال توسل مکرر شورای امنیت به این ابزار در آینده و همچنین با عنایت به تحریم های بین المللی علیه ایران که روزبه روز ابعاد وسیع تر و جدی تری به خود می گیرد و در مواردی نیز موجب مداخله در امور داخلی کشور می شود، نگارنده را بر آن داشت تا به بررسی تحریم های یکجانبه علیه جمهوری اسلامی ایران، بپردازد.

۱. بر اساس مطالعات صورت گرفته، معمولاً اعمال تحریم و مجازات علیه کشوری یا گروهی برای دستیابی به یکی از اهداف زیر و یا ترکیبی از آنها صورت می گیرد:
- ۱- پیشگیری از دستیابی یک کشور و یا گروه به توانمندی هایی که می توانند برای صلح و امنیت بین الملل خطرناک و یا نگران کننده باشند.
- ۲- تغییر رفتار یک دولت
- ۳- برای محدود کردن جنگ
- ۴- مقدمه ای برای به کارگیری قوه قهریه توسط سازمان ملل در برابر یک دولت
- ۵- مهار یکجانبه، دوجانبه یا چندجانبه برای خنثی کردن و یا کاهش دامنه تهدیدات
- ۶- بدنام کردن یک کشور یا هیئت حاکمه یک کشور یا یک گروه در سطح بین المللی به عنوان باغی، متجاوز و یا منشأ خطر و تهدید و موارد دیگر، ر.ک: (قاسمی، ۱۳۹۱: ۸)

با تمام این ها در خصوص محور اصلی و هدف شکل گیری تحریم های یکجانبه علیه ایران؛ آنچه محور مشترک اکثر مباحث می باشد نفوذ گروه های هوادار صهیونیست در درون دولت و کنگره آمریکا است که AIPAC به عنوان مهم ترین آن نام برده می شود.

ایران پس از انقلاب به دنبال تسخیر سفارت آمریکا بود، به دلیل توی شوروی سابق با تحریم‌های چندجانبه از سوی شورای امنیت مواجه نگردید، اما ایالات متحده به صورت یکجانبه اقدام به تحریم‌های مختلفی در حوزه‌های بازرگانی، مالی، بانکی و تسلیحاتی کرده است. تحریم‌ها بر پیش‌نیازها و ضرورت‌های اقتصاد پرونق و توسعه اقتصادی از جمله روابط بازرگانی، مالی و پولی شرکت‌های ایرانی با دیگر شرکت‌ها منطبق بر ضوابط جهانی تأثیرگذار است. تحریم‌ها بر خرید مستقیم، بی‌واسطه و بر اساس قیمت جهانی کالاهای سرمایه‌ای و مواد اولیه مورد نیاز کارخانه‌ها، بر انتقال دانش و سرمایه‌گذاری خارجی متناسب با ظرفیت‌ها و منابع سرشار ایران، تجمع سرمایه داخلی و هدایت در تولید و فروش نفت و گاز و غیر آن (صادرات غیرنفتی) اثر داشته است. دریافت و تمدید وام از منابع خارجی و ورود دانش و کالاها اعم از فنی و سرمایه‌ای، مسائل مربوط به صادرات، بیمه، حمل‌ونقل، اعتبار نهادهای مالی و بانکی ایرانی، تورم، اشتغال، حق کار از دیگر مسائلی است که به تحریم‌ها مرتبط می‌شود و از آن تأثیرپذیر است. تحریم‌ها با وجود سابقه طولانی آن اثرات منفی زیادی را بر کشور وارد کرده است. تحریم‌ها موجب افزایش هزینه‌های کشور در بخش‌ها و جنبه‌های مختلف به خصوص نفت، گاز، توسعه و بهسازی آن، صنایع خودرو و هوایی و عمیق شدن فاصله میان ایران با نظام جهانی شد. به طوری که طبق برآوردهای علمی حداقل ۲/۶ میلیارد دلار سالانه صرفاً از تحریم‌های آمریکا به ایران خسارت وارد می‌شود. (خضری، ۱۳۸۵: ۱)

به نظر می‌رسد، این رقم در حال حاضر با توجه به گسترش تحریم‌ها بسیار بیشتر باشد. تأثیر تحریم‌ها صرفاً به زمان کنونی و سال‌های اخیر محدود نمی‌شود. حتی اگر فرض گردد، کل تحریم‌ها لغو شود؛ اثرات متمادی آن بر حقوق اقتصادی

و توسعه ایران پابرجا خواهد ماند و به واسطه میزان زیاد آسیب‌ها و از دست رفتن فرصت‌ها، جبران آن بسیار سخت خواهد بود. چنانچه تأثیر مخرب جنگ تحمیلی عراق بر ایران و خسارت ۱۱۰۰ میلیارد دلاری آن در حوزه اقتصادی جبران‌ناپذیر بوده و مشکلات اجتماعی و فرهنگی آن هنوز درک می‌شود.^۱ با توجه به اصول حقوقی استمرار تمامیت سرزمینی، تداوم دولت‌ها، تحقق حقوق بشر و اصل سیاسی تأمین منافع ملی کشورمان ضرورت موضوع تحریم‌ها و شناخت تأثیر آن درک می‌شود.

۱- تعریف مفاهیم

بررسی هر موضوعی مستلزم مشخص بودن چهارچوب دقیق مفاهیم به کار گرفته شده، در رابطه با آن است. بدیهی است که شناخت ابعاد دقیق مفهوم «تحریم» و مشخص بودن تعریف آن و البته انواع حقوقی و لفظی بیان شده در خصوص تحریم‌ها به بررسی و سنجش هرچه بهتر موضوع و نیل به نتایج قابل قبول یاری خواهد کرد. لذا سعی شده است تا ضمن بیان مفهوم تحریم و دامنه آن، تا حد امکان موضوع مورد بحث را مشخص کنیم.

فرهنگ لغت کسب و کار تحریم را مجموعه‌ای از اقدامات تنبیهی یا محدود کننده تعریف می‌کند که معمولاً توسط چند کشور و به طور هماهنگ، برای فشار به یک کشور به منظور تغییر سیاست‌های مشخصی اعمال می‌شود. همچنین تحریم را اینگونه تعریف می‌کنند: «اقداماتی که یک یا چند بازیگر بین‌المللی علیه یک یا چند بازیگر دیگر به منظور یک یا هر دو هدف زیر به عمل می‌آورند. تنبیه طرف مقابل با محروم ساختن آن از برخی چیزها که برای آن ارزش دارد، یا

۱. (اظهار) حشمت‌الله فلاح پیشه، عضو کمیسیون امنیت ملی و سیاست خارجی مجلس شورای اسلامی (دوره نهم)

و ادار ساختن طرف مقابل به رعایت بعضی هنجارها که برای طرف اقدام کننده حائز اهمیت است.» (ظریف، ۱۳۷۵: ۹۲)^۱

امیر ساعد وکیل، تحریم‌ها را انصراف یا تهدید به انصراف از روابط مرسوم تجاری یا مالی به طور عامدانه و به ابتکار عمل یک دولت تعریف می‌کند. از نظر وی، از واژه تحریم‌های اقتصادی می‌توان برای اشاره به آن دسته از اقدامات غیرنظامی استفاده کرد که بر گردش کالا، خدمات یا دارایی مالی یک دولت مشخص، به منظور تنبیه یا اجبار آن به اتخاذ اهداف سیاسی خاص، تأثیر منفی می‌گذارد. (وکیل و تحصیلی، ۱۳۹۲: ۲۲)^۲

بنابراین، تحریم به معنی اعمال محدودیت‌های یک دولت یا جامعه بین‌المللی علیه یک کشور یا یک گروه است که مهم‌ترین نوع آن‌ها تحریم اقتصادی است.

۲- انواع تحریم

عموماً وقتی صحبت از تحریم‌ها می‌شود، سه واژه مرتبط با تحریم‌ها نیز مطرح می‌شود که به مفهوم آن‌ها در زیر پرداخته می‌شود:

۱. ر.ک: Galtuny, John, on The Effects of International Economic Sanctions, World Politics volume 19, 1967. p15.
۲. تعاریف دیگری در خصوص مفهوم «تحریم»: ۱- مرکز اطلاعات و مدارک ایران، تحریم را اقدامی دسته‌جمعی و کیفری دانسته است که مقتضی اقدام‌های لازم دیپلماتیک اقتصادی یا نظامی در برابر دولتی است که برخلاف اهداف پیش‌بینی شده در منشور ملل متحد تلقی می‌شود. (مرکز اطلاعات و مدارک ایران، ۱۳۷۶: ۶۶)
- ۲- یک فرهنگ انگلیسی به نام فرهنگ بین‌الملل در تعریف تحریم آورده است: «جریمه و مجازات‌هایی هستند که به عنوان عواقب رفتار غیرقانونی تلقی می‌شوند. تحریم‌ها در روابط بین‌الملل شامل تلاش‌های دسته‌جمعی جامعه بین‌المللی برای اجبار دولت خاطی جهت انطباق با حقوق بین‌الملل می‌باشد، البته زمانی که راهکارهای سیاسی و حقوقی حل اختلافات با شکست مواجه شده باشند.»

Olton Roy and Jack C, The International Dictionary, Western Michigan University, Third Editor 1982, p.29

۳- فرهنگ لغت بریتانیا تحریم را اقداماتی چون توقف بازرگانی بر علیه کشوری به منظور تبعیت از حقوق بین‌الملل می‌داند.
http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/sanction_1?q=sanction

۱) اقدامات محدودکننده^۱: با استفاده از این عبارت، همان تدابیر و سیاست های تحریم علیه کشور هدف، مدنظر قرار می گیرد. اتحادیه ی اروپا عموماً تحت عنوان اقدامات محدود کننده، به وضع تحریم علیه کشورهای هدف مبادرت می ورزد. (اسلامی گیلانی، ۱۳۹۵: ۲۸)

۲) بایکوت: این واژه های انگلیسی که بعد و گستره آن از تحریم کمتر می باشد، تصاحب اموال افراد توسط دولت برای مقاصد عمومی تعریف شده است. (فرهنگ اصطلاحات حقوقی، ۱۳۸۶: ۲۵) معانی لغوی Boycott عبارت اند از: «تحریم کردن، تحریم معاملات، خودداری کردن از استعمال کالا، قطع رابطه تجاری، مورد تحریم قرار دادن، استعمال نکردن» یا «خودداری و اصرار به امتناع از برقراری رابطه تجاری، بازرگانی و اجتماعی با شخص و موضوعی که در تنگنا قرار دادن آن، مورد تقاضا بوده است.» (آریان پور، ۱۳۶۳: ۴۳)

در ادبیات رایج بین الملل، تحریم واردات و صادرات و گاهی صرفاً امتناع از خرید، به کلمه دیگری اطلاق می شود. در حقیقت کشوری که تحریم اقتصادی می شود، حتماً یکی از موارد مذکور یا هر دو که در حوزه اقتصادی می باشد، بر آن اعمال می شود، اما تحریم فراتر از دو واژه فوق می باشد و کلیه ممنوعیت های اقتصادی، نظامی، فرهنگی، آموزشی و ورزشی را در بر می گیرد. در هر حال Boycott شکل مدرنی از تلافی و جبران است که در آن یک دولت یا شهروندانش، با قطع روابط تجاری و بازرگانی و نیز مالی از سوی دولت یا شهروندان کشور دیگر مواجه خواهند شد. جهان تاکنون شاهد تعداد زیادی از اینگونه اقدامات بوده است. عمده ترین نمونه آن در قالب محاصره اقتصادی آلمان نازی توسط متفقین در جنگ جهانی دوم صورت گرفته است. لازم به یادآوری است که واژه محاصره اقتصادی^۲ نیز به عنوان نتیجه تحریم های اقتصادی

1. restrictive measures
2. Blockade

در ادبیات حقوق بین‌الملل به کار می‌رود. تحت بایکوت، واردات کالا از کشور تحت تحریم ممنوع می‌شود. در این شرایط آسیب در وهله اول محدود به صادرکنندگان در کشور هدف می‌شود، اما نیازهای داخلی، در صورتی که بایکوت با تحریم دیگری همراه نشود، ممکن است از قبل نیز بهتر تأمین شود. در هر صورت، بایکوت به کاهش اشتغال منجر می‌شود و حق کار را با مخاطره مواجه خواهد کرد که به نوبه خود، به فقر خواهد انجامید. (van genugten, 1999: 125)

۳) تحریم تجاری و بازرگانی^۱: در فرهنگ‌های انگلیسی فارسی ذیل واژه Embargo این معانی آمده است: «ممنوع کردن بازرگانی یا تجارت، ایست، بازداشت، توقیف کردن کشتی در بندر، قذغن کردن رفت و آمد کشتی در حال ایست، نگهداشتن، ممنوعیت، تحریم، منع صدور جنس، منع ورود، محدودیت، خودداری از دادوستد با یک کشور، ممنوع کردن خرید و فروش کالایی به خصوص و...» (آلستون، ۱۳۷۵: ۱۵۸)

۳- رویکردهای سه‌گانه حقوق بین‌الملل در زمینه تحریم‌های یکجانبه

۳-۱- نظریه حاکمیت دولت‌ها یا مشروعیت مطلق

اعمال این تحریم‌ها بر اساس اصل حاکمیت کشورها مجاز است. به عبارت دیگر، از آنجا که کشورها می‌توانند در تنظیم روابط خارجی خود با دیگران آزادانه عمل کنند، لذا هر کشوری از نظر سیاسی حق دارد با کشور دیگر قطع رابطه یا رابطه برقرار کند. همین رابطه در مسائل اقتصادی نیز وجود دارد، لذا بر اساس این رویکرد کشورها می‌توانند، برای پیشبرد اهداف سیاسی خویش کشور دیگر را تحت فشار اقتصادی قرار دهند. این نظریه معتقد است، در معاهده‌ها، عرف، اصول کلی و عمومی حقوق بین‌الملل اصل و قاعده‌ای وجود ندارد که بر دولت‌های دارای

1. Embargo

حاکمیت حکم کند که با کشوری رابطه داشته باشند و از ایجاد رابطه با دولتی دیگر امتناع کنند. اصل اساسی نظریه مذکور این است که هر دولتی برخوردار از حقی کامل جهت اخذ تصمیم در خصوص مشارکت یا عدم آن در مراودات بین المللی است. نظریه سستی حاکمیت، معتقد به اعمال هرگونه فشار اقتصادی در راستای پیشبرد منافع سیاسی یا اقتصادی در برابر سایر کشورها است. همچنین در این نظریه چنین استدلال می شود که چون دولت ها دارای حاکمیت هستند، می توانند در تنظیم روابط خارجی خود با دیگر کشورها آزادانه عمل کنند. (حدادی، ۱۳۸۲: ۱۱۵)

۲-۳- نظریه عدم مشروعیت یا منع قانونی

اندیشمندان این نظریه معتقدند، هیچ نوع تحریمی در نظام حقوق بین الملل مدرن نباید علیه کشورها اعمال شود، زیرا پیامدهای منفی تحریم به مراتب بیشتر از پیامدهای مثبت آن است. این نظریه با الهام از دیدگاه مدافعان بازرگانی آزاد، تحریم ها را به طور کلی ممنوع و حق بازرگانی را بخش اصلی حقوق مالی و یک حق مدنی به عنوان یکی از حقوق بنیادین بشر می داند. طبق این نظریه، تحریم ها به انسجام اقتصادی جهانی، همکاری مشترک کشورها و ملت های گوناگون لطمه می رساند.

۳-۳- نظریه بی طرفی یا مختلط (جنگ مستقیم اقتصادی از سوی یک کشور علیه کشور دیگر)

این نظریه میان دو رهیافت مشروعیت مطلق و عدم مشروعیت قرار دارد که اولی تحریم را مجاز و دومی آن را غیرقانونی می داند. نظریه مختلط، تحریم به خصوص از نوع اقتصادی و به تعبیری جنگ در آن حوزه را غیرقانونی نمی داند، اما معتقد است تحریم ها نباید بر دیگر بازیگران تأثیر منفی برجای گذارد و در پی آن است که آثار

زیان‌بار آن را بر دیگران به حداقل رساند. این نظریه بر ممنوعیت ایجاد پیامدهای منفی برای کشورهای ثالث تأکید می‌ورزد؛ زیرا که بر این اساس این احتمال وجود دارد که به کشورهای ثالث و فعالان اقتصادی برای کسب فرصت‌های اقتصادی به وجود آمده در نتیجه تحریم، ضرر و زیان وارد شود.

در بررسی نهایی رویکردهای نظری فوق و مقایسه با اعمال کشورها، به این نتیجه می‌رسیم که اقدامات تحریمی کشورها علیه یکدیگر در بسیاری از موارد علی‌رغم ممنوعیت‌های حقوقی، در حال گسترش است، از مهم‌ترین اقدامات تحریمی یکجانبه در سال‌های اخیر، تحریم کشورهایی نظیر ایران، عراق و لیبی از سوی آمریکا بوده است.

۴- تحریم یکجانبه و سازمان ملل متحد

دیدگاهی در بین اندیشمندان حقوقی وجود دارد که به خاطر تکرار استفاده از تحریم‌های یکجانبه توسط دولت‌ها از زمان جنگ جهانی دوم به این سو، این رویکرد که حقوق بین‌الملل عرفی با این رویه است، تضعیف می‌شود؛ در حالی که بند ۴ ماده دوم منشور ملل متحد اقدامات یکجانبه متضمن استفاده از زور را ممنوع می‌کند، اما آشکارا اقدامات غیرنظامی یکجانبه نظیر تحریم‌های یکجانبه توسط اعضای سازمان ملل متحد را منع نمی‌کند. مخالفین این رویکرد که اکثریت نظریه‌پردازان حقوقی را تشکیل می‌دهند، معتقدند که بر اساس بند ۴ و بند ۷ ماده ۲، هرگونه مداخله غیرنظامی شامل اقدام به تحریم اقتصادی یکجانبه را منع می‌کنند.^۱

۱. به عنوان مثال: مجمع عمومی در سی‌ونهمین اجلاس خود در سال ۱۹۸۴، قطعنامه‌ای را تحت موافقت‌نامه گات تصویب کرد. در این قطعنامه تأکید شد: کشورهای توسعه‌یافته باید از تهدید یا اعمال محدودیت‌های تجاری، محاصره، تحریم‌های تجاری و دیگر تحریم‌های اقتصادی، ناسازگار با منشور ملل متحد و در نقض تعهدات قراردادی خود، چندجانبه یا دوجانبه، علیه کشورهای در حال توسعه به عنوان نوعی فشار سیاسی و اقتصادی که توسعه اقتصادی، سیاسی و اجتماعی آنان را تحت تأثیر قرار می‌دهد، خودداری نمایند. (غریب‌آبادی، ۱۳۹۷: ۱۰۲)

نظر به وابستگی روزافزون کشورها در زمینه اقتصادی و اهمیت مبادلات تجاری برای تنظیم کنندگان منشور سازمان ملل متحد، این دولت‌ها تحریم‌ها به ویژه تحریم اقتصادی را به عنوان سلاحی برای وادار کردن دولت‌ها به رعایت مقررات این منشور در نظر گرفته و شرایط توصل به آن را دقیقاً در فصل هفت منشور مشخص کرده‌اند. بنابراین، توصل به تحریم اقتصادی فقط از طریق این سازمان می‌تواند مشروعیت داشته باشد و تحریم اقتصادی به طور یکجانبه حتی به صورت جمعی توسط دولت‌های عضو این سازمان ناقض منشور به نظر می‌رسد. (ممتاز، ۱۳۶۰: ۲۲۰)

طبق فصل هفتم منشور، در صورت تهدید علیه صلح، نقض صلح و عمل تجاوز از طرف دولت عضو شورای امنیت این سازمان می‌تواند، به منظور حفظ و اعاده صلح متوسل به عملیات اجرایی شود. اقدامات این شورا ممکن است شامل «متوقف ساختن تمام یا قسمتی از روابط اقتصادی و...» باشد و در صورتی که اقدامات اخیر کافی نباشد، شورا می‌تواند متوسل به نیروهای مسلح پیش‌بینی شده در منشور شود. در هر دو مورد اقدامات شورای امنیت برای کلیه اعضای سازمان ملل الزام‌آور خواهد بود. مشروط بر اینکه شورای امنیت در این مورد تصمیم بگیرد، زیرا شورا می‌تواند طبق ماده ۳۹ منشور همان اقدامات را توصیه کند. بر اساس نظر بسیاری از متخصصان حقوق بین‌الملل و مفسران منشور، لزوم کسب اجازه از شورای امنیت (مذکور در ماده ۵۴ منشور) فقط با توصل به زور نظامی محدود می‌شود. بدین ترتیب منشور سازمان ملل متحد مسئولیت توصل به مجازات اقتصادی و نظامی را به شورای امنیت محول می‌کند. اقدامات دولت‌ها در این زمینه موقوف به اتخاذ تصمیم توسط این رکن می‌باشد و هیچ‌گونه عملیات اجرایی و اقدامات قهرآمیز حتی به موجب

قراردادهای منطقه‌ای بدون اجازه شورای امنیت انجام نخواهد گرفت.^۱ و به طریق اولی این محدودیت شامل دولت‌ها نیز می‌شود. محدودیت فوق در عمل، به منزله انتقال صلاحیت توسل به مجازات اقتصادی و تحریم اقتصادی از دولت‌ها به سازمان ملل متحد است و حتی در مواردی که شورای امنیت از تصمیم گرفتن در این باره خودداری کند و یا به عللی از جمله رأی منفی یکی از اعضای دائم شورا یا عدم حصول اکثریت، موفق به تصویب قطعنامه نشود، دولت‌های عضو این سازمان نخواهند توانست متوسل به تحریم اقتصادی شوند.

۵- بررسی تحریم‌های یکجانبه آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران و اعتبار آن از منظر حقوق بین‌الملل

نظریه سنتی تحریم‌ها بر این فرضیه استوار است که فشار از طریق تحریم به غیرنظامیان و مردم عادی کشور هدف، تبدیل به فشار به دولت آن کشور برای تغییر سیاست‌ها و اقداماتی که منجر به تحریم گردیده، می‌شود. (مؤمنی، ۱۳۹۳: ۱۲۱) در حقیقت، رنج و مشقت مردم ناشی از تحریم‌ها باعث می‌شود که شهروندان، دولت خود را برای تغییر سیاست‌ها و رفتارهای منجر به تحریم، تحت فشار قرار دهند. در این رویکرد، تحریم‌ها در مرحله نخست موجب افزایش محدودیت‌ها بر فعالیت‌های اقتصادی و تجارت جامعه می‌شود و ظرفیت اقتصادی را تقلیل می‌دهد و در مرحله دوم، هزینه تحمیل شده بر شهروندان، از طریق آن‌ها به سوی رهبران دولت‌ها هدایت می‌شود و آن‌ها را تحت فشار قرار می‌دهد.

در اعتبار اعمال تحریم‌های یکجانبه از لحاظ حقوقی حتی در بهترین حالت آن جای تردید وجود دارد که در ادامه موارد متعدد آن را از لحاظ بین‌المللی به اختصار

۱. ماده ۵۳ منشور سازمان ملل متحد

مورد بررسی قرار می دهیم، اما پیش از آن پیرامون مسئله قانونی بودن تحریم های یکجانبه در حقوق بین الملل باید بیان کرد که حسب ماده ۳۹ منشور ملل متحد، جامعه بین المللی تنها به سازمان ملل متحد اختیار داده است که در وضعیت های خاص که تهدید علیه صلح یا نقض صلح وجود دارد، اقدامات اقتصادی قهرآمیز را اتخاذ کند. این در حالی است که کنفرانس تجارت و توسعه ملل متحد (آنکتاد) نیز اقدامات اقتصادی قهرآمیز را به ویژه هنگامی که علیه کشورهای در حال توسعه به کار می رود، محکوم می کند. همچنین اعلام می دارد که این اقدامات کمکی به ایجاد جو مسالمت آمیز که لازمه توسعه است، نمی کند. آنکتاد در بخشی از قطعنامه ای تحت عنوان غیر قابل قبول بودن اقدامات اقتصادی قهرآمیز تصریح می کند که: «تمام کشورهای توسعه یافته باید از اعمال محدودیت تجاری محاصره، ممنوعیت معامله و سایر مجازات های اقتصادی مغایر با مقررات منشور ملل متحد علیه کشورهای در حال توسعه، به عنوان شکلی از اجبار سیاسی که بر توسعه اقتصادی سیاسی و اجتماعی این کشورها اثر می گذارد، خودداری ورزند.»^۱

۱-۵- اعتبار اعمال تحریم های یکجانبه از لحاظ قانونی

الف) تعارض تحریم و اصل عدم مداخله

این اصل به طور صریح در منشور ملل متحد مورد اشاره قرار نگرفته است، اما می توان آن را از نظام منشور استخراج کرد. بند ۷ ماده ۲ منشور مقرر می دارد که هیچ چیزی در منشور، سازمان ملل را مجاز نمی دارد تا در اموری که ضرورتاً در صلاحیت داخلی دولت هاست، بدون وارد آمدن لطمه به اعمال اقدامات اجرایی تحت فصل هفتم مداخله نماید. به عنوان مثال دیوان بین المللی دادگستری در دعوای فعالیت های

1. unctad resolution 152 (iv) 2 July 1983

شبه نظامیان علیه دولت نیکاراگوئه این اصل را بدین صورت تأیید می‌کند: «با توجه به یک قاعده عموماً پذیرفته شده، این اصل هر کشور یا گروهی را از مداخله مستقیم یا غیرمستقیم در امور داخلی یا خارجی دولت‌های دیگر باز می‌دارد.» (ضیایی، ۱۳۸۱: ۱)

به اعتقاد دیوان بین‌المللی دادگستری، صلاحیت داخلی کشورها تا جایی است که وارد تعهدات بین‌المللی آن کشور نشده باشد. بدین معنی که کشورها می‌توانند با استفاده از مکانیسم‌های مختلف حقوقی قسمتی از امور تحت صلاحیت خویش را به نظم بین‌المللی درآورند. در این صورت، دیگر نمی‌توان آن مسئله را از امور داخلی آن کشور و تحت صلاحیت انحصاری آن تلقی کنیم. بنابراین، در مورد تحریم‌های آمریکا علیه ایران باید گفت، اصل عدم مداخله، به طور آشکار با اعمال تحریم‌های یکجانبه علیه کشور هدف نقض می‌شود. این تحریم‌ها، اصولاً با هدف تغییر رفتار سیاسی و سیاست‌های حکومت در کشور هدف وضع می‌شوند که برابر مستندات فوق، ممنوع است و نوعی مداخله در امور داخلی و خارجی کشور هدف را شکل می‌دهد. لازم به ذکر است، فشارهای اعمال شده از طرف آمریکا با توجه به اهداف گفته و ناگفته آمریکا هم بر امور داخلی و هم بر امور خارجی در صلاحیت کشور مداخله می‌کند. همچنین، علاوه بر آنکه آمریکا با اعمال تحریم بر آن است تا موجب افزایش مشکلات اقتصادی و متعاقباً براندازی نظام شود، در تلاش است تا ایران را در روابط تجاری بین‌المللی خود با مشکلاتی روبه‌رو سازد.^۱

ب) تنافی تحریم‌های یکجانبه با اصل همکاری

اصل همکاری میان کشورها، یکی از عناصر ضروری حفظ صلح و امنیت بین‌المللی است. با تصویب منشور ملل متحد، همکاری بین‌المللی «جزئی ضروری

۱. به همین خاطر در گذشته ایران دعوی را علیه آمریکا در دیوان دآوری ایران و آمریکا مطرح ساخته است که استنادات ایران عمدتاً بر اصل عدم مداخله مبتنی است.

از زندگی بین المللی» تشخیص داده شد.^۱ اعلامیه ۱۹۷۰ روابط دوستانه میان ملل نیز در این رابطه تصریح می کند که دولت ها موظف اند تا صرف نظر از اختلافات سیاسی، اقتصادی و اجتماعی در حوزه های مختلف روابط بین الملل و به منظور حفظ صلح و امنیت بین المللی و ارتقا ثبات و پیشرفت اقتصادی بین المللی و رفاه عمومی و ملت ها، با یکدیگر همکاری نمایند. (غریب آبادی، ۱۳۹۷: ۱۰۵) از این رو است که تحریم های یکجانبه آمریکا به شدت بر توسعه جمعی اقتصادی و اجتماعی کشور تأثیر می گذارند و با محروم کردن کشور هدف از مزایا و منافع اقتصادی مختلف، اصل همکاری را نیز نقض نموده است. با تمام این ها آمارهای داخلی ایالات متحده آمریکا نشان دهنده این موضوع است که این کشور تاکنون بیش از هر کشور دیگری به اعمال تحریم های یکجانبه اقدام کرده است. به اعتقاد دایره تحقیق کنگره آمریکا، این دولت مجازات های اقتصادی را به عنوان اقدامات غیر نظامی تلقی می کند که بر جریان کالاها، خدمات و دارایی های مالی بر یک کشور خارجی خاص، اثر سوء می گذارد. بدین منظور که این کشور به دلایل سیاسی تنبیه یا اجبار شود با این هدف که ناخرسندی آمریکا از اعمال آن کشور مشخص شود. آمریکا در فاصله سال های ۱۹۷۹ تا ۱۹۹۲، ۷۹ مورد مجازات اقتصادی (تحریم) را علیه کشورهای دیگر اعمال کرده است. از دید مقامات آمریکایی، تحریم ها هر نوع محدودیت یکجانبه ای است که نسبت به فعالیت اقتصادی در ارتباط با یک کشور یا نهاد خارجی و بنا بر دلایل سیاست خارجی یا امنیت ملی اعمال می شود. موضوعی که در تحریم های یکجانبه آمریکا علیه کشورها نباید از منظر حقوقی از آن غفلت شود، ماهیت فراسرزمینی بودن آنهاست. از این تحریم ها به عنوان تحریم های ثانوی نیز یاد می شود. بر این اساس،

۱. مواد ۱، ۱۱ و ۱۳ منشور سازمان ملل متحد

اتباع، شرکت‌ها و کشورهای ثالث نیز وادار می‌شوند از انجام تجارت با کشورهای هدف خودداری کنند، در غیر این صورت مجازات می‌شوند.

تحریم‌های یکجانبه آمریکا علیه ایران، بلافاصله بعد از انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ آغاز شد و در سراسر جنگ عراق علیه ایران ادامه یافت. شروع تحریم‌ها نیز با فریز دارایی‌های ایران در آمریکا، طی دستور اجرایی ۱۴ نوامبر ۱۹۷۹ بوده است. باور عمومی بر این است که این اقدام، صرفاً پاسخی به تسخیر سفارت آمریکا در ایران بوده است. این باور، نقش و منافع نهادهای مالی و شرکت‌های آمریکایی در این تحریم را نادیده می‌گیرد. آمریکا علت اعمال تحریم بر ایران را ناشی از رفتارهای نظام سیاسی دولت ایران در دو سطح ملی و منطقه‌ای ذکر می‌کند و از جمله مهم‌ترین علل تحریم، نقض دیپلماتیک و کنسولی است که از جمله دلایل اصلی تحریم‌های ایران می‌باشند. با این وجود، با مقدمات ذکر شده در سرفصل‌های پیشین، چنین موضوعاتی از بنیان غیرواقعی و فاقد هرگونه مبانی حقوقی دانسته می‌شوند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

نتیجه گیری

تحریم های بین المللی، تحریم هایی است که از طرف شورای امنیت سازمان ملل متحد و در چهارچوب منشور ملل متحد و به ویژه، فصل هفتم آن اعمال می شود و به منظور تغییر رفتار و سیاست کشور مورد هدف اجرا می شود. تحریم های همه جانبه به ناگزیر آثار منفی گسترده ای بر آسیب پذیرترین اقشار کشور تحت تحریم دارد که ناقض حقوق بنیادین بشری و حقوق بشر دوستانه است. در دهه گذشته، شورای امنیت به ناچار تحولی در سیاست های تحریمی خود به وجود آورد و تحریم های هدفمند را جایگزین آن ها کرد. تحریم های هدفمند نیز با هدف قرار دادن اشخاص حقیقی یا حقوقی می تواند با حقوق بنیادین اشخاص هدف در تضاد باشد. با این وجود، در خصوص تحریم های یکجانبه این دیدگاه که تحریم های یکجانبه غیرمجاز، غیر قابل توجیه و ناقض اصول مشخصی از حقوق بین الملل تلقی می شوند، دیدگاه جدید یا منحصربه فردی دانسته نمی شود. اکثریت جامعه بین المللی به طور مداوم تحمیل اقدامات اقتصادی را در مجامع مختلف بین المللی تقبیح کرده اند. از طرف دیگر، جامعه بین المللی تنها به سازمان ملل متحد اختیار داده است تا در وضعیت های خاص که تهدیدی علیه صلح یا نقض صلح وجود دارد، اقدامات قهرآمیز اقتصادی را اتخاذ نماید. اما در خصوص مشروعیت تحریم های یکجانبه آمریکا در قبال ایران، چنانچه مبنای مسئولیت بین المللی آمریکا را نقض تعهدات عهدنامه الجزایر و عهدنامه مودت ۱۹۵۵ بدانیم، این کشور نه تنها در برابر جمهوری اسلامی ایران بلکه به خاطر نقض حقوق حاکمیتی شرکای تجاری ایران به خصوص کشورهای تازه استقلال یافته شوروی سابق نیز مسئول است. یکی از ایرادات وارده به وضع و کارکرد تحریم های بین المللی نفوذ مسائل سیاسی است، تحریم علیه ایران به خصوص از سوی کشورهای انگلیس و فرانسه به شدت از انگیزه های سیاسی تأثیر پذیرفته است.

در یک جمع‌بندی کلی می‌توان گفت، حتی در صورت نقض تعهدات عام‌الشمول یا همگانی به شیوه‌ای که به تهدید علیه صلح، نقض صلح یا اقدام تجاوز بیانجامد، وضع تحریم در زمره صلاحیت شورای امنیت دانسته می‌شود، اما آمریکا و اتحادیه اروپا در وضع تحریم‌های یکجانبه علیه سایر کشورها از جمله ایران، به نقض ادعایی برخی از تعهدات عام‌الشمول استناد می‌کنند، مانند: حقوق بشر، حقوق پناهندگی، عدم اشاعه سلاح‌های کشتار جمعی، منع قاچاق بین‌المللی موادمخدر، تروریسم بین‌المللی و... چنانچه این موارد ادعایی، نقض تعهدات عام‌الشمول مربوط به صلح و امنیت بین‌المللی باشد، این وظیفه شورای امنیت سازمان ملل است که اولاً در مورد ماهیت این تعهدات و نقض‌های ادعایی، همچنین در مورد احراز نقض و اقداماتی که در صورت نقض تعهدات باید انجام شود، تصمیم بگیرد و این مسئله وظیفه ایالات متحده آمریکا یا گروهی از کشورها نظیر اتحادیه اروپا نیست که به طور یکجانبه در خصوص این مسائل تصمیم بگیرند و تحریم‌هایی را از جمله با اجرای فراسرزمینی قوانین خود، اعمال نمایند. به عبارت دیگر، هنگامی که یک نهاد بین‌المللی وجود دارد که جامعه بین‌المللی را نمایندگی می‌کند، توسل به تحریم‌های یکجانبه به خاطر نقض تعهدات ادعایی، غیرمشروع و غیرقانونی است.

منابع

- اسلامی گیلانی، محمدصادق (۱۳۹۵) تحلیل انتقادی تحریم ها: مشروعیت سنجی حقوقی تحریم های اقتصادی یکجانبه امریکا علیه ایران، تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
- آریانپور، عباس (۱۳۷۳) فرهنگ دانشگاهی، جلد دوم، تهران: امیرکبیر.
- آلستون، جک سی پلانو ورده (۱۳۷۵) فرهنگ روابط بین الملل، ترجمه: حسن پستا، تهران: نشر فرهنگ معاصر.
- تحصیلی، زهرا؛ امیرساعد وکیل (۱۳۹۲) ایران و تحریم های بین المللی، تهران: انتشارات مجد.
- تقی زاده، ایرج (۱۳۵۴) سانکسیون ها در سازمان ملل متحد و سابقه آن در جامعه ملل، تهران: کتابخانه مرکزی.
- حدادی، مهدی (۱۳۸۲) «تحریم های بین المللی، ابزار سیاست ملی یا ضمانت اجرایی بین المللی»، دوفصلنامه اندیشه های حقوقی، سال اول، شماره سوم.
- حییم، سلیمان (۱۳۷۳) فرهنگ بزرگ انگلیسی - فارسی، تهران: نشر فرهنگ معاصر.
- خضری، محمد (۱۳۸۵) پیامدهای تحریم اقتصادی ایران و راه های مقابله با آن، تهران: نشر پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- ضیایی بیگدلی، محمدرضا (۱۳۸۸) حقوق بین الملل عمومی، تهران: گنج دانش.
- ظریف، محمدجواد؛ سعید میرزایی (۱۳۷۵) «تحریم های یکجانبه آمریکا علیه ایران»، مجله سیاست خارجی، شماره ۱۱.
- غریب آبادی، کاظم (۱۳۹۷) تحریم های یکجانبه و حقوق بین الملل، تهران: دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری.

قاسمی، مصطفی (۱۳۹۱) تحریم‌ها از نگاه حقوق بین‌الملل و موضوع هسته‌ای ایران، تهران: روزنامه کیهان.

ممتاز، جمشید (۱۳۶۰) «تحریم‌های اقتصادی و حقوق بین‌الملل عمومی»، نشریه دانشکده حقوق و علوم سیاسی.

مؤمنی، مهدی (۱۳۹۳) مجموعه مقالات همایش ابعاد حقوقی تحریم‌های بین‌المللی شورای امنیت، تهران: انتشارات مجد.

_____ (۱۳۷۶) فرهنگ علوم سیاسی، تهران: انتشارات مرکز اطلاعات و مدارک ایران.

_____ (۱۳۸۶) فرهنگ اصطلاحات حقوقی، تهران: نشر دادآفرین.

Van genugten, willem & de groot a (1999) United nation sanction, effectiveness and effects, antwerpen: intersentia.

Galtuny, John (1967)) on The Effects of International Economic Sanctions, World Politics volume 19.

Olton, Roy and jack C (1982) The International Dictionary, Western Michigan University, Third Editor.

www.businessdictionary.com

<http://dictionary.cambridge.com>

<http://oxforddictionaries.com>